

АРИСТЕЈЕВО ПИСМО ФИЛОКРАТУ

Поглавља 1-8 чине изразито реџоризован увод својсџвен ѳрози хеленистџичке еџохе: ауџор високоѳарним сџилом износи своје моџиве за сасџављање сџиса и ѳосвећује ѳа своме браџу Филокраџу, за којеџ сазнајемо још једино ѳо да му је браџ не само ѳо крви већ и ѳо ѳубави ѳрема знању и мудросџи. Пошџо је ѳодвукао и соџсџвене заслуге за истѳоријски ѳоухваџ ѳревођења Петокњижја на ѳрчки, он ѳрелази на оџис збивања, коџи заџочиње обраћањем уѳравника Александријске библиѳеке краљу Пџолемеју II Филаделфу.

Демеѳријев усмени ѳредлоџ краљу

(9) Деметрије из Фалерона, управник краљевске библиотеке, добио је велику суму новца да, по могућности, сабере у библиотеци све књиге овога света.¹ Колико је то било до њега, он је извршио краљево наређење куповинном рукописа и обезбеђивањем преписа.² (10) У моме присуству, краљ га је упитао: „Колико хиљада књига има у библиотеци?“, а он му је одговорио: „Преко двеста хиљада, краљу. Побринућу се да у скорије време допуним тај број до петсто хиљада. Обавештен сам такође да је јеврејски Закон вредан тога да буде преписан и да се нађе у твојој библиотеци.“ (11) „Шта те спречава да то урадиш?“, упита га краљ. „Све ти стоји на располагању за остварење тог циља.“ Деметрије му одговори: „Ти списи захтевају превод будући да се житељи Јудеје користе посебним словима (као што се и Египћани служе својим симболима уместо слова), а уз то имају и свој посебан језик. Често се сматра да је то сиријски, али то није тачно. У питању је сасвим други језик“.³ Пошто је о свему био обавештен, краљ заповеди да се напише писмо првосвештенику Јевреја како би се споменута намера спровела у дело.

Поглавља 12–27: Након Деметријевог предлога, на сцену ступа Аристеј. Он краљу указује на то да је неумесно тражити од првосвештеника преводиоце све док у Египту седи толики број поробљених Јевреја; као знак своје краљевске милости и преданости једном заједничком Богу, Пто-

¹ О историјској нетачности овог податка в. уводни текст.

² Неке списе није било могуће откупити већ само преписати из званичних издања. Такав је, на пример, био случај с трагедијама, које су чуване у Атини.

³ Арамејски, коџи су Грци често бркали са сиријским.

лемеј би требало да ослободи сто хиљада јеврејских робова које је још његов отац довео као ратне заробљенике. Аристее се усрдно моли Богу за испуњење своје молбе и краљ уистину пристаје: декретом који писац преноси у целини он ослобађа јеврејске робове и плаћа њиховим господарима одговарајућу одштету.

Деметријев званични писмени предлог краљу

(28) Када је то било урађено, краљ је наложио Деметрију да му поднесе писмени предлог у вези с преписима јеврејских књига. Ови су краљеви, наиме, свиме управљали путем писаних докумената и с великом ревношћу, не препуштајући ништа немару и случају.⁴ Управо зато овде наводим садржај како Деметријевог предлога тако и преписке између краља и првосвештеника, а детаљно описујем и мноштво послатих поклона те изглед сваког појединачно, будући да се сваки од њих одликовао величанственошћу и високом техником уметничке израде. Ово је, дакле, препис предлога:

(29) „Деметрије поздравља великог краља! Пошто си, о краљу, наредио да се у циљу попуњења библиотеке набаве књиге које још недостају, а да се оне оштећене доведу у ред на одговарајући начин, ја ти, приступивши том послу ревносно, јављам следеће: (30) Заједно са још неколицином других списа, недостају нам и књиге јеврејског Закона. Стицајем околности, те су књиге састављене јеврејским писменима и на јеврејском језику, а прилично су немарно и недолично преведене, како изјављују упућени у тај проблем⁵; очито да им је недостајало краљевског старања. (31) Свакако је неопходно да се и те књиге нађу у твојој библиотеци чим буду прописно сређене, будући да је законодавство које оне садрже филозофски утемељено и чисто – а такво је јер је божанског порекла. Управо из тог разлога писци, песници и многи историографи нису у својим делима помињали књиге јеврејског Закона, баш као ни људе који су по њему живели (и до дана данашњег живе), због светости и чистоће духовног увида који ти људи имају, како то каже Хекатеј из Абдере.⁶ (32) Ако ти је то по вољи, о краљу, нека се упути писмо

⁴ Имперфект у овој реченици неки виде као сигуран знак да је писац живео знатно после догађаја о којима извештава као наводни очевидца. Тако мисли Хадас (109), док Пелтје указује на нејасно читање овог места, које у рукописној традицији има и друге варијанте (Pelletier, 118).

⁵ Овде није сасвим јасно да ли глагол *sesēmantai* означава препис или превод, тј. да ли су неадекватни били ранији преписи *Пешокњижја* на јеврејском језику или његови преводи на грчки. Питање је значајно јер се тиче проблема постојања ранијих грчких превода *Пешокњижја*, о чему в. уводни текст. Хадас (110) с правом закључује да краља нема разлога да интересује стање јеврејске рукописне традиције; стога ово место тумачимо као да се односи на раније грчке преводе.

⁶ Хекатеј из Абдере (око 360-290. пре Хр.), ученик скептичког филозофа Пирона и савременик Птолемеја I, аутор је списа *Aegyptiaca*, етнографско-филозофске студије о Египту у којој се стварне чињенице мешају са фикцијом. Хекатеј је најранији познати грчки аутор

јерусалимском првосвештенику и од њега затражи да међу својим људима изабере оне у старијим годинама који се одликују сасвим узорним животом и добро разумеју у свој Закон, по шесторицу из сваког племена, и да их пошаље овамо како бисмо, дошавши кроз испитивање до сагласности већине и до крајње тачности у преводу, сместили и то дело на видно место, достојно и њега самог и твога наума.⁷

Птоломејево писмо Елеазару

(33) Примивши овај предлог, краљ заповеди да се [јерусалимском првосвештенику] Елеазару напише писмо такве садржине те да се у њему обавести и о ослобађању ратних заробљеника. Уз то, он даде педесет таланата злата и седамдесет таланата сребра, као и довољну количину драгог камења, да се израде врчеви, пехари, сто и жртвене посуде.⁸ Заповеди да ризничари омогуће занатлијама да изаберу шта год пожелеле од материјала, а за жртвоприношење и друге сврхе издвоји још и стотину таланата у сребрњацима.⁹ (34) Описаћу ти како су израђени ти дарови, али тек када изложим како је текла преписка између краља и првосвештеника. Краљево писмо је било овакве садржине:

(35) „Краљ Птолемеј првосвештенику Елеазару шаље срдачне поздраве. Пошто се, стицајем околности, већи број Јевреја населио на мојој земљи након што су их Персијанци у време своје владавине одвели из Јерусалима, а многи су касније пристигли у Египат и с мојим оцем као ратни заробљеници, (36) он је велик број њих прикључио војсци за плату већу од уобичајене, а кад се осведочио у верност њихових вођа, предао им је на управу војна утврђења која је подигао не би ли на тај начин држали у страху египатски народ. Тако се и ја, преузевши од њега краљевску власт, односим веома човечно према свима, а поготово према твојим земљацима.¹⁰ (37) Ослобо-

који помиње Јевреје, а овај његов аргумент о зазору паганских писаца од јеврејских светих списа Деметрије ће још једном изнети краљу, овога пута уз конкретне примере (погл. 312-316). Како истиче Мајзнер (50), нејасно је да ли Аристeј овде упућује на споменуто Хекатејево дело или на *Peri Ioudaiōn*, спис анонимног јеврејског аутора који је сачуван под Хекатејевим именом.

⁷ „Демократски“ принцип сагласности већине, који се наглашава на још неколико места (нпр. погл. 39 и 302), јасно одудара од касније реинтерпретације, уочљиве већ код Филона, по којој је сваки преводилац радио независно од других на целом спису, а када су на крају упоредили преводе, показало се да су истоветни. Такву верзију налазимо нпр. код св. Иринеја Лионског (*Adversus haereses*, 3.21.2) и Августина (*De civitate Dei*, 18.42). О могућим разлозима за то инсистирање на „сагласности већине“ и о питању тачног броја преводилаца в. уводни текст.

⁸ Талант (*talanton*): мера за тежину која је знатно варирала те се може само приближно одредити. Атичко-еубејски талант, који је био у најширој употреби међу Грцима, износио је око 26 kg.

⁹ Мисли се на жртвоприношење у јерусалимском храму, по доласку делегације у Јерусалим.

¹⁰ Дobar глас који је Птолемеј II Филаделф уживао међу Јеврејима потврђује и Филон:

дио сам преко стотину хиљада ратних заробљеника плативши за то њиховим господарима у готовини и по тржишној цени – а уколико је неко претрпео штету у насртајима руље, и за то сам га обештетити¹¹ – јер сам сматрао да тиме чиним побожно дело и приносим заветни дар Свевишњем Богу, који је моје краљевство сачувао у миру и обезбедио му највећу славу широм света. Такође, оне у најбољим годинама примио сам у војску, а онима способним да ми лично служе и достојним поверења да бораве на двору доделио сам државне службе.

(38) „У намери да укажем наклоност и њима и свим другим Јеврејима у свету, као и њиховим будућим поколењима, одлучио сам да се ваш Закон преведе са јеврејског, који се говори међу вама, на грчки језик, како би и он нашао место у мојој библиотеци, заједно са осталим краљевским књигама.¹² (39) Стога ћеш поступити исправно и сагласно мојој намери ако међу својим људима одабереш оне који су узорним животом дочекали старост, а који су упућени у Закон и способни су да га преведу, из сваког племена по шесторицу, како би се дошло до сагласности већине, јер то разматрање се тиче веома важних ствари. Верујем да ћу, извршивши то дело, стећи велику славу. (40) С тим циљем, послао сам Андреја, заповедника своје телесне гарде, и Аристеја, које високо ценим, да се договоре с тобом.¹³ Они доносе заветне дарове за храм и стотину таланата сребрњака за жртвоприношење и друге сврхе. Напиши и ти мени шта би од мене желео; тиме ћеш ми учинити задовољство и поступити достојно нашег пријатељства. Буди сигуран да ће оно што пожелиш бити у најкраћем року извршено. Остај ми здраво!“

Појлавља 41–127: Елазар одговара Птолемеју њојврно, наводећи њоименце све ѡреводиоце које шаље у Александрију. Следе два велика екскурса: исцрпан опис дарова које краљ шаље јерусалимском ѡросвешћенику

„Као што се, у поређењу с другим династијама, посебно истицала кућа Птолемејевића, тако се и међу њима самима истицао Филадельф. (...) Тај велики човек, развивши снажну наклоност и љубав према Мојсијевим Законом, одлучио је да се они преведу с халдејског на грчки.“ (*De vita Mosis* II, 30-31)

¹¹ Јасна алузија на антисемитизам оновремених Египћана. Како истиче Мајзнер (51), он је могао бити изазван и доживљајем Јевреја као окупаторских војника у служби македонских завојвача. Кроз цео спис провлачи се и танана нит ауторове ненаклоности према Египћанима.

¹² Пада у очи промена краљеве основне мотивације: у Деметријевом предлогу (29. погл.) као једини циљ превођења *Пейокњижја* наводе се потребе библиотеке, а сада је на првом месту краљева жеља да задовољи јеврејску заједницу у Александрији. Од 308. погл. надаље, постаје јасно да је потреба за добрим политичким односима с јеврејском заједницом основни извор краљевог ентузијазма.

¹³ Ово је једини експлицитни помен у спису да је Аристеј Птолемејев дворанин и човек од поверења. Израз *timōmenous par hēmin* („које високо ценим“) указује на формални ранг краљевих „пријатеља“, тј. најужих сарадника и саветника. Хеленистичка институција „краљевог пријатеља“ (*philos*) пренела се и у царски Рим као *amicus Augusti*.

(51–82) и опис Јерусалима и његовог храма онаквих какве их је видео и доживео Аристeј (83–120). Каија храма, завеса и олтар, водоснабдевање, свештеничке дужности ири жривоуриношењу, одећа првосвештеника, циљадела и њени чувари, улице града и његова околина, ја чак и економија целе државе – све је то предмет ишичевог живог интересовања ире негo шго се враиш основној шми. У полављима 121–127 Аристeј слави карактер иреводилаца: они не само шго су људи духовно најредни, ирефињене нарави и ишанчане културе, не само шго су стручни у ишћањима својих свештних сиса, већ су шемељно изучили и ирчки језик и књижевност, ше су савршено иодобни за задатак који им се иоверава. Шћавише, Аристeј их ириказује више као ирчке филозофе напашено склоне дијалоу и „средњем иушћу“ (to meson katastēma) негo као ишвргорне чуваре Закона. Елеазару је јако шешко да се расшане од својих најумнијих људи, а као ишлог шго оклевања зачиње се занимљив разиговор на шему Закона и његових шеолошких начела. Писац, догуше, не наводи деиљно ишћања Птолемејевих емисара, већ само Елеазарове одговоре у монолошкој форми.

Елеазарова објашњења у вези са Законом

(128) Вреди укратко се осврнути и на одговоре које је Елеазар дао на наша питања, јер сматрам да код већине људи постоји извесна радозналост у погледу оних одредаба Закона које прописују шта је од хране, пића и животиња нечисто.¹⁴ (129) Ми смо га упитали како то да се, премда је створени свет један једини, нешто сматра нечистим за јело, а нешто чак и за додир (јер, колико код био строг у већини ствари, Закон је по овим питањима најстрожији), а он је овако започео:

(130) „Увиђаш“, рече, „какав учинак производе начин живота и избор оних с којима ћемо општити: људи који ступају у додир с рђавима попримају њихову изопаченост и несрећа их прати кроз цео живот; с друге стране, ако потраже друштво мудрих и разборитих, пружа им се прилика да исправе свој живот и ослободе се незнања.¹⁵ (131) Наш је законодавац прво успоставио начела побожности и праведности објаснивши детаљно свако од њих, и то не само кроз забране него и кроз поуке, и јасно истакао какве све несреће и

¹⁴ Редослед је управо онакав како је дат у Лев. XI 1-35. Како истиче Хадас (152), питање Птолемејевих посланика циљано удара у болну тачку односа између Јевреја и пагана. Алегориско објашњење, којим ће се послужити Елеазар, требало би да је паганима најприступачније јер не наглашава супериорност јеврејске религије. Супериорни став, међутим, понегде избија на видело и то је један од момената који јасно сведоче да писац ипак није Грк, како се жели представити.

¹⁵ Готово идентично место налазимо код Филона: „И као што се они који потраже друштво добрих људи поправљају захваљујући том дружењу..., тако исто и они који живе са рђавима попримају утицај њихових рђавих особина“ (*De Iosepho*, 83). Исту мисао срећемо и код Менандра (Frag. 218 K), којег парафразира апостол Павле у I Кор. XV 33.

божје казне очекују преступнике. (132) Он је, наиме, прво доказао да је Бог један и да се Његова сила пројављује у свему будући да је сваки делић космоса прожет Његовом врховном влашћу, као и да ништа од онога што људи кришом раде на земљи не остаје скривено од Њега, већ штогод неко чини, и штогод тек има да се деси, Он јасно види.¹⁶ (133) Пажљиво разложивши ова гледишта и учинивши их сасвим јасним, наш законодавац је указао и на то да човек не може утајити чак ни помисао на рђаво дело, а камоли сам чин, јер иза сваког слова Закона стоји сила божја.

(134) „Затим је изнео на видело да сви други народи осим нас верују у постојање више богова премда су сами много моћнији од тих којима узалуд служе: (135) саградивши себи кипове од камена и дрвета, тврде да су то ликови оних који су једном давно изумели нешто корисно за њихов живот и њима се клањају иако је очигледно да су то беживотне ствари.¹⁷ (136) Јер, било би посве безумно веровати да неко може постати бог само захваљујући својим изумима: ти људи су, правећи своје изуме, напосто узимали већ постојеће елементе и састављали их тако да од њих испадне нека нова корист, али нису их сами стварали. Стога је јалово и безумно правити од таквих људи богове. (137) Та чак и у нашим данима има много оних који су и домишљатији у проналасцима и ученији од тих људи из старине, па опет никоме не би пало на памет да им се клања. А они који су смислили и уобличили такве митове сматрају себе најмудријим међу Грцима.

(138) „Треба ли уопште спомињати друге заблуделе народе, попут Египћана и њима сличних, који су своју веру положили у зверине, у сваковрсне гмизавце и стоку, и њима се клањају те им и живима и угинулима приносе жртве? (139) Стога нас је наш мудри законодавац – сагледавши све околности, а од Бога обдарен способношћу да све спозна – оградио непробојним бедемима и гвозденим зидинама да се не бисмо ни у чему мешали ни са једним другим народом, остајући чисти и телом и душом, ослобођени лажних представа, служећи једном Свемогућем Богу над читавим ство-

¹⁶ Уп. веома слично место код Филона: „Премда надилази и превазилази свет који је створио, Он ипак испуњава тај свет собом; прожевши га својим моћима до његових крајњих граница, Он је повезао сваки његов део са свим осталим деловима у складу са начелима хармоније“ (*De posteritate Caini*, V (14)). Упадљива сличност Елеазарове (другим речима, пишчеве) аргументације и алегоријске интерпретације са Филоновом навела је неке ауторе да то узму као основу за *terminus post quem* Аристејевог писма (о чему в. уводни текст).

¹⁷ Оштрица Елеазарове критике многобоштва овде пада на *еухемеризам*, учење по коме су богови првобитно били велики људи и хероји који су своју божанску природу „зарадили“ некаквим корисним проналаском или другим добротинством. Учење је добило назив по Еухемеру из Месене (IV-III в. пре Хр.), који у свом фантастичном путопису *Hiera anagraphē* („Свети спис“) приповеда како је на неком острву у Индијском океану открио златни стуб са натписом који Урана, Крона и Зевса представља као велике краљеве које је захвални народ због њихових добротинстава почео да обожава као богове.

реним светом.¹⁸ (140) Стога су нас египатски свештеници, вође свог народа, поближе размотривши многе појединости и упутивши се у стање ствари, назвали *божјим народом*. Тај назив не пристаје никоме другом до онима којиштују Бога истинитог, а сви остали су људи од јела, пића и одеће.¹⁹ (141) Док остали усмеравају своју пажњу ка тим стварима, ми их сматрамо ништавнима и посвећујемо се промишљању о божјој врховној власти. (142) Како се, дакле, не бисмо ничиме каљали и срљали у пропаст општећи са рђавима, законодавац нас је са свих страна оградио заповестима које се тичу религијске чистоће хране и пића, додиривања, слушања и гледања. (143) Упростићено узев, све ствари су међусобно сличне будући да су у складу с природним законима и под влашћу једне силе. С друге стране, међутим, свака ствар по себи има дубљи смисао, како оно што избегавамо, тако и оно што користимо.“

Поглавља 144–171: Следе Елеазарова алегоријска објашњења конкретних питања везаних за исхрану. Ниједно од Мојсијевих строгих правила није само себи циљ и сврха, већ је ту да, симболичком транспозицијом, помогне духовном усавршавању. На пример, птице које се користе у исхрани благе су нарави и чисте јер се хране зрневљем, док су птице забрањене за исхрану дивље и крволочне јер се хране убијајући слабије од себе. Иза ове одредбе о исхрани стоји заправо препорука какав карактер треба развијати. Тако је и са свим осталим детаљима Мојсијевог закона. Утоливши тако знаптижељу својих гостију, Елеазар се спремио да пошаље преводиоце на пут.

Долазак преводилаца у Александрију и сусрећ с краљем

(172) Пошто је принео жртву, изабрао људе и припремио многе дарове за краља, Елеазар нас посла натраг под јаким мерама обезбеђења. (173) Кад смо стигли у Александрију, краљу је јављено за наш долазак. Примљени на двор у аудијенцију, Андреј и ја срдачно поздрависмо краља и уручисмо му Елеазарова писма. (174) У жаркој жељи да се састане са изасланицима, он нареди да се сви остали дворани отпусте, а да се ови позову. (175) Такав поступак свима се учини необичним будући да онима који долазе ради државног посла дворски протокол дозвољава да изађу пред краља тек петог дана, док они које шаљу други краљеви или угледне државе бивају примљени најраније после тридесет дана. Удостојивши ове што су му сада долазили веће

¹⁸ Мотив ограђивања, који после срећемо на још неколико места (нпр. погл. 142), јавља се у Старом завету *passim*. Уп. нпр. Јов I 9-10: „А Сотона одговори Господу и рече: еда ли се узалуд Јов боји Бога? Нијеси ли га ти оградио и кућу његову и све што има унаоколо?“ Уп. такође Ис. V 2.

¹⁹ Уп. нпр. Пнз. XXXIII 1, где је Мојсије назван човеком божјим (*anthrōpos tou Theou*); исто тако Премудр. Сол. XVIII 13, где су чак и Египћани, након помора прворођенчади, признали да су Израилити народ божји (*hōmologēsan Theou hyion laon einai*).

почасти и високо ценећи ранг онога који их је послао, краљ отпусти све који му се у том тренутку учинише сувишнима. Ишчекујући јерусалимске изасланике, шетао је унаоколо у намери да их поздрави одмах по уласку.

(176) Они дођоше с послатим даровима и драгоценим пергаментима на којима јеврејски Закон беше исписан јеврејским словима од злата. Сама кожа беше чудесне израде, док се спој између два појединачна пергамента није могао разазнати. Угледавши људе, краљ их најпре упита за књиге. (177) Када су извукли свитке из футрола и одмотали пергаменте, краљ дуже време постоја крај њих, поклони им се око седам пута и рече: „Људи, ја вам захваљујем. Још више захваљујем ономе који вас посла, али ипак највише Богу чија су ово пророчанства!“²⁰ (178) А кад сви, изасланици и дворани који су се ту затекли, повикаше здушно и у један глас: „Живео краљ!“, он заплака од радости. Дешава се, наиме, да интензитет указане части и душевна напетост чак и у срећним околностима терају на сузе. (179) Наредивши да се свици врате у футроле, краљ тек тада поздрави госте и рече: „Било је праведно, божји људи, да прво одам поштовање ономе због чега сам послао по вас, а затим да вама пружим десницу; стога сам тако и учинио. (180) Дан вашег доласка прогласио сам за празник и биће свечано прослављан сваке године докле год сам жив. Тај дан се, наиме, поклапа са годишњицом наше победе над Антигоном у поморској бици.²¹ Стога желим да то данас гозбом прославим с вама. (181) За вас ће све бити припремљено сходно вашим обичајима, а и мени с вама.“ Пошто се они с тиме радосно сагласише, краљ заповеди да им се доделе најлепше одаје у близини тврђаве и да се припреми све што је потребно за гозбу.

Поглавља 182–300 обухватају део који се, с обзиром на обим списка, чини као још једна повелика дигресија у односу на основну тему. Готово да је реч о „спису у спису“, симпотичког жанра, у којем су описани краљеви разговори са уваженим гостима током седам узастопних гозби. Изразито грчки тон и дискурс ових дијалога иде подруку с њиховим политичким подтекстом, карактеристичним за идеологију хеленистичких краљева, који су настојали да својој владарској позицији обезбеде божанско упориште. Прво краљево питање, упућено најстаријем госту, било је како да своје краљевству осигура трајну стабилност. Очекивани одговор гласио је: подражава-

²⁰ У Јосифовој верзији нема помена о томе да се краљ клања свицима.

²¹ Аристеј овде прави грубу историјску грешку, или је реч о погрешци преписивача. У јединој поморској бици коју је водио с Антигоном Гонатом, 258. год. код Коса, Филадельф је био жестоко поражен. Бикерман (280-296) претпоставља да је у рукописној традицији *Antigonos* могло грешком доћи уместо *Antiochos*: селеукидски владар Антиох I био је у сукобу с Филадельфом око Сирије и Феникије и борио се с њим у једној поморској бици коју је Филадельф добио. Уколико би грешка била пишчева, био би то још један јасан показатељ временске дистанце од догађаја о којима пише.

њем самог Бога. Следи низ питања углавном политичког карактера, попут онога како бити непобедив у рату, а јеврејски мудраци на њих дају одговоре који се својом релативном догматском неутралношћу уклапају у космополитску хеленојудејску атмосферу ондашње Александрије. Пошто је низ гозби и разговора окончан на свеопште задовољство, приступило се послу.

Превођење Пејокњижја

(301) Три дана касније, Деметрије поведе преводиоце преко морског насипа дугог седам стадија до острва, а затим се, прешавши мост, упути с њима ка северном делу. Тамо он окупи људе у раскошно опремљеној и веома осамљеној кући на самој обали те их замоли да започну превођење, будући да им је све оно неопходно стајало на располагању у изобиљу. **(302)** А они су преводили на следећи начин: најпре би поређењем усклађивали међу собом свако преведено место, а затим би Деметрије оно у чему су се сложили брижљиво записивао, од речи до речи. **(303)** Рад би трајао све до деветог часа²²; потом би се преводиоци разилазили како би се побринули за своје телесне потребе, у чему им је на располагању стајало све што би пожелели. **(304)** Осим тога, Доротеј је за њих свакодневно припремао исто оно што се припремало и за краља. Тако му је, наиме, сам краљ наредио: свакога дана у рану зору они би му долазили на двор и поздрављали га, а потом би се повлачили на своје место за рад. **(305)** Као што је то обичај код свих Јевреја, опрали би руке у мору, помолили се Богу и тек онда посвећивали читању и тумачењу појединих места. **(306)** Поставио сам им следеће питање: „Зашто Јевреји перу руке пре молитве?“ А они, будући да на свој узвишени и побожни начин у сваком детаљу виде симболе праведности и истине, објаснише да тиме сведоче како нису починили никакво зло – јер сваки вид делатности обавља се рукама.

(307) Као што је већ речено, они су се тако свакодневно окупљали на том месту, које беше пријатно због мира и добре осветљености, и тамо настављали свој рад. И догоди се да превод би завршен за седамдесет два дана, као да је то тако намерно удешено.²³ **(308)** Кад је посао био готов, Деметрије сабра јеврејску заједницу на месту где је превод угледао светло дана и прочита га наглас пред свима. Том читању присуствовали су и преводиоци, којима је том приликом маса окупљених указала свесрдно одобравање због великих добротинастава која су им учинили. **(309)** Такође су одали признање Деметрију и замолили га да препише цео Закон и преда препис њиховим вођама. **(310)** Када су књиге прочитане, свештеници, заједно са нај-

²² Тј. три часа поподне.

²³ Ово је, како истиче Хадас (220), пишчева једина јасна алузија на божји уплив у процесу превођења јеврејског Закона. Својим нагласком на поређењу и усклађивању преведених места он пре тежи да тај подухват приближи оквирима рада александријске филолошке школе.

старијима од преводилаца, званичним представницима јеврејске заједнице и вођама народа, иступише напред и рекоше: „Пошто је превод урађен како ваља, освећен и потпуно тачан, праведно је да такав остане сачуван и да не претрпи никакву прераду.“²⁴ **(311)** Како се сви сагласише с тиме, они позваше да се, као што је то налагао њихов обичај, прокуне свако ко би изменио макар и словце у ономе што је написано, било додавањем, преправљањем или изостављањем. И то су мудро учинили, како би се слово Закона довека очувало непромењеним.

(312) Кад је о свему томе дојављено краљу, њега обузе велика радост јер увиде да је његова намера поуздано остварена. Дело је у целини прочитано пред њиме, а он се силно задиви над величином законодавчевог ума те упита Деметрија: „Како то да се нико од историчара или песника није ни усудио да спомене тако значајно остварење?“ **(313)** Деметрије му одговори: „То је стога што је Закон свет и пореклом од Бога; неке од оних који су се то усудили снашла је божја казна па су одустали од свога наума.“ **(314)** Рече, наиме, да је од Теопомпа чуо како је овога задесило помрачење ума током више од тридесет дана јер је хтео да уврсти у свој историјски спис неке преведене – и то веома непоуздано преведене – делове Закона.²⁵ Чим је то стање мало попустило, Теопомп стаде преклињати Бога да му разоткрије узрок невоље, **(315)** а Бог му у сну указа да је то стога што је непромишљено желео да изнесе свете ствари пред обичне људе те му објави да ће се опоравити чим се окане те намере. **(316)** „А чуо сам и од трагичког песника Теодекта“, настави Деметрије, „да је на оба ока ослепео када је хтео да у својој драми употреби неке од догађаја забележене у Библији.“²⁶ Уви-

²⁴ Овде се први пут недвосмислено указује на заинтересованост заједнице александријских Јевреја за превод Закона. Чињеница да је превод прво представљен њима па тек онда краљу указује на то да су њихове потребе у целој ствари биле ипак прече од Деметријеве намере да попуни библиотеку (в. и нап. 12).

²⁵ Теопомп са Хија (IV в.), грчки историчар и беседник, у антици често слављен као први до Херодота и Тукидида. У својим делима није обрађивао само политичку и војну историју, већ је показивао и знатно интересовање за етнографију, географију, историју религија и културну историју. Ово је важна реченица у спису јер писац спомиње неки претходни, непоуздани превод Закона, или барем његових делова (*tina tōn proērmēneumenōn episphalesteron ek tou nomou*).

²⁶ Теодект из Фаселиса у Ликији (IV в.), трагички песник, реторичар и беседник. По Суду, ученик Платона и Исократе. Својим списима о реторици утицао на Аристотела, с којим је био пријатељ. Више пута побеђивао на драмским беседничким такмичењима, а у беседи се надметао и са споменутиим Теопомпом. И овде Аристеј указује на превод који је претходно Септуагинти, будући да се не може претпоставити да је било који од ове двојице Грка знао јеврејски и био у могућности да чита Тору у оригиналу. Ово је, иначе, први забележени пример употребе термина *Библија* (додуше, овде у сингулару женског рода *hē biblos*, „Књига“) за јеврејске свете списе. Досад је писац употребљавао термине *hē graphē, ta logia* и *ho nomos*.

девши зашто га је снашла та несрећа, поче се молити Богу и опорави се тек након много дана.“

(317) Кад је, као што већ рекох, краљ чуо све то од Деметрија, он начини дубок наклон те заповеди да се књигама посвети велика пажња и да се чувају као светиња. (318) Потом замоли преводиоце да му по повратку у Јудеју што чешће долазе у посету – јер сада је већ, како рече, био ред да их отпрати кући – а он ће их, како и доликује, увек дочекивати као пријатеље и даривати вредним поклонима.

Поглавља 319–321 описују испраћај преводилаца у Јерусалим уз краљеве богате дарове, како за њих саме, тако и за првосвештеника Елеазара и храм. Најзад, у последњем поглављу, Аристeј закључује свој извештај брату Филократу, кога поново хвали због посвећености узвишеним стварима и тиме, по тадашњем реторском шаблону, затвара приповедни круг понављањем мисли из увода. У последњој реченици, он обећава брату да ће гледати да запише и пошаље му штагод му се још учини важним.